

Część III

RECENZJE

ANNA CIEŃKIEWICZ

Jerzy Kujawiński: „Próby optymalizacji celów w nauczaniu początkowym”

Praca J.Kujawińskiego pt. "Próby optymalizacji celów w nauczaniu początkowym" wydana została nakładem poznańskiego Oddziału Doskonalenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego w 1984 roku i zawiera 156 stron druku, 7 schematów, 8 tabel i 3 wykresy. Przeznaczona jest, zgodnie i intencją autora, dla nauczycieli klas początkowych szkoły podstawowej jako pomoc w działalności badawczej i praktycznej. Zaprezentowana w książce próba optymalizacji celów nauczania początkowego zmierza do ich wzbogacenia, lepszego opracowania i wykorzystania w praktyce pedagogicznej.

Głównym założeniem recenzowanej rozprawy jest "...przekonanie nauczycieli klas początkowych o potrzebie i możliwościach realizowania w pracy lekcyjnej oraz międzylekcyjnej /tzn. przedlekcyjnej i polekcyjnej/ takich celów operacyjnych, dzięki którym wczesnoszkolna edukacja byłaby zarazem czynnikiem osobotwórczym i środowiskotwórczym..." /s.6/. Podjęcie tematu i przeprowadzenie badań diagnostycznych przez autora zostało spowodowane brakiem należytego omówienia w literaturze pedagogicznej celów etapowych nauczania początkowego, a także świadomością, że zaprezentowana problematyka należy do najtrudniejszych zagadnień, z jakimi spotykają się nauczyciele klas I-III. Realizację propo-

nowanych celów etapowych /nazywanych zamiennie zadaniami/ J.Kujawiński opiera na opracowanej przez Heliodora Muszyńskiego procedurze sprowadzania celu naczelnego /którym w edukacji wczesnoszkolnej jest kontynuowanie i intensyfikowanie zapoczątkowanego na etapie wychowania przedszkolnego wszechstronnego rozwoju osobowości dziecka/ do coraz bardziej szczegółowych poprzez zastosowanie zasad klasyfikacji psychologicznej, rozwojowej i praktyczno-wychowawczej /s.12/.

Omawiana publikacja składa się z pięciu części. Pierwsza poświęcona jest problemowi uszczegółowienia celów wychowania /s.10-19/, druga analizuje potrzebę i możliwości wzbogacania celów w nauczaniu początkowym /s. 20-46/, w trzeciej omawiane są sposoby opracowania celów lekcji i pracy międzylekcyjnej /s.49-88/, w czwartej zaprezentowano i zinterpretowano wyniki badań diagnostycznych celów lekcji w świadomości nauczycieli i uczniów klas I-III /s.91-118/. W Części piątej autor podaje warunki optymalizacji celów w nauczaniu początkowym w praktyce szkolnej /s.119-164/.

Rozdział poświęcony uszczegółowianiu celów przedstawia teoretyczne podstawy urzeczywistniania ideału osobowości poprzez osiągnięte kolejno następujące po sobie cele etapowe. Omówiono w nim czynniki sprzyjające realizacji celów operacyjnych, dokonującej się poprzez wykorzystanie przez nauczyciela naturalnych lub stwarzanie specjalnych sytuacji zadaniowych, których podstawowym składnikiem jest zadanie /w formie pytania lub polecenia/, wyznaczające program, treść i warunki aktywności uczniów.

W rozdziale drugim autor rozważa problem wzbogacania celów w nauczaniu początkowym oraz kierunki i formy aktywności uczniów, które służą realizacji prospołecznych celów odtwórczych i twórczych. Cele etapowe powinny - zdaniem autora stymulować wszechstronny i harmonijny rozwój osobowości wychowanków, zwłaszcza w ścisłym związku z twórczym doskonaleniem środowiska życia dzieci i czynną postawą samych dzieci, poprzez:

- pracę nad doskonaleniem osobowości w duchu współodczuwania, pomocy przyjaźni;
- wykorzystania wszelkich naturalnych sytuacji istniejących w rodzinie, klasie, szkole, środowisku lokalnym;
- stymulowanie własną aktywnością twórczą uczniów w różnych płaszczyznach ludzkiej egzystencji, np. przyjacielskie współżycie z kolegami, wpływanie na zwaśnionych kolegów i dorosłych.

W koncepcji autora realizacja celów i zadań społecznych edukacji wykracza poza zasięg lekcji i klasy. Często dokonuje się poza szkołą i poza domem ucznia. Z tych przyczyn autor publikacji rezygnuje z używanego dotychczas terminu "praca domowa", zastępując go terminem "praca międzylekcyjna" /przedlekcyjna i polekcyjna/. "Istotną cechą tej pracy inspirowanej zwłaszcza w szkole na lekcjach, stanowi bowiem nie miejsce, lecz czas jej trwania" /s.37/. Dalsze rozważania poświęca autor w tej części pracy ukazaniu praktycznej działalności wychowawczo-dydaktycznej nauczycieli, związanej z realizacją wcześniej wspomnianych celów /w obrębie poszczególnych przedmiotów występujących w klasach I-III/ poprzez diagnozowanie sytuacji w klasie, szkole, środowisku rówieśniczym, lokalnym i układaniu planu pracy, przy równoczesnym respektowaniu określonych etapów działania.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym "Opracowanie celów lekcji i pracy międzylekcyjnej w nauczaniu początkowym", wiele miejsca zajmuje zagadnienie etapów formułowania celów lekcji oraz związku celów nauczania z zadaniami ucznia. W oparciu o własne badania diagnostyczne autor stwierdza, że nauczyciele klas I-III lepiej radzą sobie z precyzowaniem celów dydaktycznych niż wychowawczych. Trudności w zróżnicowany sposób dotyczą etapów ich opracowania, tj.:

- a/ ustalania celów,
- b/ formułowania celów,
- c/ uświadamiania celów,

d/ realizowania celów,

e/ sprawdzania stopnia realizacji celów.

Opierając się na teoriach psychologicznych, zwłaszcza teorii rozbieżności ilustrującej fazy aktywności, J. Kujański dokonuje prezentacji operacjonalizowania celów etapowych nauczyciela na zadania uczniowskie na konkretnych przykładach konspektów lekcji:

- język polski klasa III na temat: "Piszemy samodzielnie listy według własnych pomysłów do kogoś potrzebującego serdecznego słowa" /s.60/,

- matematyka klasa III na temat: "Sporządzamy samodzielnie zakupy żywnościowe według własnych projektów osobie potrzebującej pomocy" /s.61/.

Przykłady te mają w intencji autora ilustrować związek celów nauczyciela z zadaniami ucznia. Przedstawiono także modele lekcji, które uwzględniają pięć faz działalności uczniów i pięć etapów opracowania celów. Egzemplifikacją propagowanego przez autora modelu, stymulującego własną prospołeczną aktywność twórczą uczniów, są projekty lekcji z języka polskiego i matematyki w klasie III na przytoczone uprzednio tematy.

W rozdziale czwartym książki: "Cele lekcji w świadomości nauczycieli i uczniów klas początkowych", przedstawiono cele, problemy oraz narzędzia badawcze, przebieg i wyniki badań diagnostycznych. Objęto nimi 76 nauczycieli klas I-III z 25 szkół, którzy przeprowadzili 152 lekcje z trzech przedmiotów nauczania /język polski, matematyka, środowisko społeczno-przyrodnicze/. Badania spowodowane zostały chęcią ustalenia zakresu świadomości celów lekcji występującej u nauczycieli i uczniów klas początkowych, a także sprecyzowaniem zależności między wiedzą dotyczącą celów lekcji a aktywnością samokształceniową nauczycieli. Zastosowano w nich: protokół hospitacji lekcji /z instrumentarium ukierunkowującym jej obserwację/, kwestionariusz wywiadu z nauczycielami i kwestionariusz wywiadu z uczniem.

Przedstawione w pracy wyniki pozwoliły stwierdzić, że nauczyciele klas I-III wykazują średni poziom świadomości celów lekcji /zróżnicowany na poszczególnych etapach ich opracowania, np. nauczyciele najlepiej radzą sobie z ustaleniem i realizowaniem celów, natomiast niską wiedzę wykazują na etapie uświadamiania uczniom celów lekcji oraz sprawdzania stopnia ich realizacji/. U uczniów klas początkowych stwierdzono niski poziom świadomości celów lekcji.

Ostatnią część pracy poświęcono warunkom optymalizacji celów w nauczaniu początkowym. Niski poziom świadomości celów lekcji u uczniów wynika, zdaniem autora z nieumiejętnego ich formułowania przez nauczycieli. Przybierają one zwykle postać oznajmień i haseł. Autor postuluje więc wyważanie celów w trybie rozkaznikowym lub pytajnym /jako zadania-polecenia, jako zadania-pytania/ albo przy pomocy heurystyk i algorytmów. W interesujący i komunikatywny sposób podano tu cechy celu nieprawidłowo i prawidłowo ustalonego /s.123-136/ oraz opisano błędy, jakie popełniają najczęściej nauczyciele w sposobach formułowania celów. Powinny być one tak konstruowane, aby pozwalały łączyć pracę lekcyjną i międzylekcyjną. Ograniczenie realizacji celów tylko do czasu trwania lekcji zwykle uniemożliwia pełne ich osiągnięcie.

Jednym z kryteriów oceny omawianej pracy jest jej przydatność praktyczna dla nauczycieli klas I-III, którym została dedykowana. Wydaje się, iż publikacja nie zawsze spełnia pokładane przez autora nadzieje w tym zakresie, ze względu na dużą ilość uogólnień teoretycznych. Niektóre propozycje zawarte w książce są zawyżone jak na poziom uczniów 7-10 letnich lub wręcz niemożliwe do zrealizowania przez nauczycieli, np. "oddziaływanie na dorosłych członków rodziny, aby uszlachetniali stosunki ze współpracownikami swego zakładu pracy, z podwładnymi i przełożonymi" /s.33/. Pewne wątpliwości budzi również sposób opracowania modelowych rozwiązań lekcji przedstawionych jako egzemplifikacja proponowanego przez autora modelu stymulującego własną prospołeczną

aktywność twórczą uczniów nad celami dydaktycznymi, potraktowanymi w sposób marginalny, dominują bowiem wychowawcze. W prezentowanych propozycjach nie uwzględniono istotnych czynników wynikających z postulatów metodyki nauczania początkowego, np. w projekcie lekcji matematyki poświęconej rozwiązywaniu zadań tekstowych nie ujęto ogniw określających etapy ich rozwiązywania, zaś w projekcie lekcji języka polskiego /założeniem której jest pisanie listu/ autor zrezygnował z podstawowych ćwiczeń zmierzających do przygotowania pracy pisemnej.

Mimo zasygnalizowanych uwag, Jerzy Kujawiński - podejmując złożoną problematykę optymalizacji celów w nauczaniu początkowym z pewnością wypełnił lukę w badaniach naukowych, tworząc szereg teoretycznych uogólnień i prezentując próby rozwiązań praktycznych.